

Zorunlu Göçün Küresel Dinamiklerinin Kavşağındaki Orta Doğu

Filippo Dionigi

Zorunlu göç meselesi bugün artık dünyanın her yerde karşılaşılan bir fenomendir ve Orta Doğu da bundan müstesna değildir. Bilhassa Batı Asya ve Kuzey Afrika, son yıllarda dünya üzerindeki en geniş kapsamlı mülteci krizlerinin yaşandığı bölgelerdir¹. Suriye, 6 milyon mülteci ile en çok mülteci veren ülkelerin başında gelmekteyken; 2,6 milyon ile Afganistan onu takip etmektedir. Ayrıca bölgenin kalbinden çok uzakta olmayan Güney Sudan'da zorunlu göç mağduru 2,4 milyon insanın yanında Somali (1 milyon) ve Sudan (0,5 milyon) gibi ülkeler de 70 milyonluk küresel mülteci oranına katkıda bulunmaktadır. Orta Doğu'daki zorunlu göç listesinin başında ise belirsiz durumları on yıllardır devam eden 5 milyon Filistinli yer almaktadır. Ülke içinde yerinden edilip göçe zorlananların oranı da Suriye (6 milyon), Yemen (2 milyon) ve Irak'ta (Musul krizi döneminde 2,6 milyon) daha önce görülmemiş rakamlara ulaşmıştır.

Orta Doğu sadece milyonlarca mülteciyi ortaya çıkaran bölge olmayıp, aynı zamanda en çok mülteciye ev sahipliği yapan bölgedir. Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak, Suriyeli mültecilerin en çok bulunduğu ülkelerdir. Pakistan ve İran da sırasıyla 1 milyon ve 1,5 milyon Afgan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Filistinli mülteci nüfusunu da hesaba kattığımızda, Orta Doğu devletlerinin ülkesinden göç etmek durumunda kalanların yarısına ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Yasal Altyapının Yetersizliği

Mültecilerin durumuna dair Orta Doğu devletlerinin iç hukuk düzenlemeleri oldukça zayıf durumdadır. Birkaç istisna haricinde, söz konusu devletlerin çoğu kendi topraklarında normal şartlarda bulunan yabancıların durumlarını düzenleyen yasal düzenlemeler ile mültecilerin durumunu tanımlamakta ve kontrol etmektedir. İltica hakkı bu hukuki düzenlemelerde neredeyse hiç yer almamakta ve yer aldığı durumlarda da uygulanmamaktadır.

Uluslararası hukukun da bu konuda fazla yardımı olmamaktadır. Bölgedeki çok az devlet 1951 Mültecilerin Statüsüne dair Sözleşme ile bu Sözleşme'nin 1967 tarihli Ek Protokolleri'ne taraftır.² Mülteci Sözleşmesi'ne taraf olan devletler ise genel itibariyle ciddi kaygılar taşıırken, örneğin Türkiye yalnızca Avrupa'dan gelen mültecileri tanımaktadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Ürdün ve Lübnan gibi mültecilere ev sahipliği yapan devletlerle, mültecilerin kayıt usullerine ya da “de facto mülteci” statüsü almalarına zemin hazırlamak için mutabakat sağlamıştır ancak mutabakat kapsamında sadece geçiş süreci niteliğindeki uygulamalar vardır. Neticede mültecileri belirsizlik içerisinde bırakan, tutarsız bir yasal çerçevenin varlığı söz konusudur. Hükümetler ve güvenlik kurumları kendilerini, mültecilere yönelik spesifik yasal düzenlemelerin yokluğunda kitlesel göçleri yönetmek durumunda bulmuştur. Oysa mültecilere yönelik yasal düzenlemeler olması durumunda, yürütülecek politikalar daha tutarlı ve verimli olabilecektir. Ancak bunun yerine, uzun vadeli siyasi planlama yerine güncel siyasi atmosfer veya dış faktörler kaynaklı baskıları yansıtan anlık yasal düzenlemelerle hukuki boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır.

Zorunlu Göçe Yönelik Adımların Sınır Ötesi Dinamikleri

Orta Doğu bölgesindeki göçü farklı kılan şey, göçün ulus-ötesi dinamiklerinin ve bölgesel çapta karşılıklı bağımlılığının, mülteci krizlerine yönelik hamleleri şekillendirmede önemli bir rol oynamasıdır. Geçtiğimiz on yıllarda ulusal politikaların ve idari usullerin güçlendiği görülse de bölgedeki göç krizi, diğer kriz alanlarının aksine, sınırları aşan karşılıklı sosyo-politik bağları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, Suriye krizinin ilk aşamalarında politik liderler ve yerel toplumsal gruplar arasında misafirperverlik, dayanışma ve kardeşlik söylemleri revaçta iken, aynı aktörler daha sonra kendilerini söz konusu durumdan memnun olmayan bir halde bulmuştur. Bu söylemler sadece söylem düzeyinde kalmamış, milyonlarca mülteciye yönelik açık politikaları meşrulaştıran bir işlev olagelmıştır. Kimlik, din ve akrabalık bağları mültecilerin ve ev sahibi hükümetlerin misafirperverlik taleplerini -ve buna

Orta Doğu bölgesindeki göçü farklı kılan şey, göçün ulus-ötesi dinamiklerinin ve bölgesel çapta karşılıklı bağımlılığının, mülteci krizlerine yönelik hamleleri şekillendirmede önemli bir rol oynamasıdır

yönelik politikalarını- dayandırdıkları husus olmuştur. En azından ilk aşamada bu söylemler, dünyanın farklı bölgelerinde benzer durumlar yaşandığı zaman genelde milliyetçi tepkilerin üstesinden gelinmesini sağlamıştır.

Bu tip politikaların cömert politikalar olarak tanımlanması mümkünse de hüsnüzandan uzak bir perspektiften bakıldığında bu politikalar belli politik mesajların aktarıcısı olarak yorumlanabilmektedir. Sınırları kapamak milliyetçi arzulara sahip tabanı çekmenin bir yolu olduğu kadar, sınırları açmak da baskı altındaki gruplarla empati kurulduğunu ve kendi halklarının ülkelerinden kaçmasına sebep olan rejimlerin kınandığını gösterecek güçlü bir politik enstrümandır.

Arap ayaklanmaları 2011 ve 2012’de zirvedeyken, Suriyeli mültecilere yönelik misafirperverlik söylemi Suriye’deki şiddete yönelik kınamanın bir yankısıydı ve Mısır ile Tunus’taki rejimlerin düşüşünün ardından bu durum, kısa bir süre sonra Suriyeli diktatör Beşar Esad’ın da düşeceği beklentisiyle heyecana kapılan bölgenin etkisiyle yayılmaktaydı.

Daha sonra ise Suriye’deki durum, uluslararasılaşmış bir iç savaşa dönüşmeye başlamıştır. Ayaklanmalar, Mısır gibi ülkelerde otokratik rejimlerin dönüşüne yer bırakırken, hükümetler de büyük oranda mültecilere ev sahipliği yapan ve zaten yoksul durumda olan yerel toplulukların durumdan hoşnutsuzluğu ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, sınırlar mülteciler için her geçen gün aşılması zor hale gelmiş ve bunun üzerine ev sahibi

devletler de daha sıkı önlemler almaya başlamış veya söz konusu krizle başa çıkabilmelerine yardımcı olacak bir destek arayışı için yüzlerini uluslararası aktörlere dönmüşlerdir.

Göçe dair bu bölgeselleşmiş dinamikler her zaman benzer bir niteliktedir. Örneğin, Filistinli ve Iraklı mülteciler benzer durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu iki mülteci grubu birbirine benzer ancak tezat tutumları içeren aşamalardan geçmiştir. Filistinliler için Arapların topyekûn var olan desteği, Orta Doğu devletlerinin birçoğunun resmi söylemini oluşturmasında kilit bir öneme sahip olmuştur ve birçok Orta Doğu ülkesi bugün Filistinlilere ev sahipliği yapmaktadır. Ancak Filistinlilerin durumu da hem yerel ve bölgesel politikalardaki hem de Arap-İsrail çatışmasının geçirdiği dönüşümlerden ötürü daha kısıtlayıcı uygulamaların ortaya konduğu evrelerden geçmiştir.

Bölgedeki devletlerin sınırlarını aşan siyasi ve toplumsal bağlar, hükümetlerin göç krizlerine yönelik yaklaşımlarını belirlemede ve doğal olarak onları birbirinden farklı tutumlar izlemeye sevk etmektedir. Bu da hem mülteciler hem de ev sahibi devletler için hem iyi hem de kötü bir duruma karşılık gelmektedir

Bölgedeki devletlerin sınırlarını aşan siyasi ve toplumsal bağlar, hükümetlerin göç krizlerine yönelik yaklaşımlarını belirlemede ve doğal olarak onları birbirinden farklı tutumlar izlemeye sevk etmektedir. Bu da hem mülteciler hem de ev sahibi devletler için hem iyi hem de kötü bir duruma karşılık gelmektedir. Ulus-ötesi dinamikler çok az yerde görülebilecek bir dayanışma ve misafirperverlik söylemine zemin teşkil edebilirken, söz konusu sınır-ötesi bağlar da bölgesel politikalardaki ve

çatışmalardaki dalgalanmalar karşısında mültecilerin varlığını sıkıntılı bir hale sokabilmektedir. Bu da mültecilerin zaten belirsiz olan durumlarını daha da belirsiz bir hale getirmektedir.

Bölge Dışındakilerin Çıkarları

Durumu daha da karmaşık hale getiren şey ise Orta Doğu'da yaşanan göç krizlerinin Avrupa devletlerine ve hatta daha ötesindeki coğrafyalara bir etkisinin olmasıdır. Mülteci krizleri ve göç, yabancı düşmanı politik gruplar tarafından abartılarak Avrupa Birliği'nin (AB) ve AB'ye üye devletlerin en önemli siyasi gündem maddelerinden biri haline getirilmiştir. Mülteci krizleri AB politikası çerçevesinde AB'nin birliğini ve yönetim şeklini zayıflatacak bir unsur olarak, iç politikada ise milliyetçi grupların lehine olacak şekilde mevcut hükümetlerin meşruiyetinin altını oymak amacıyla kullanılmaktadır.

Bu sebeple, Orta Doğu'daki göçlerin Avrupa devletleri üzerindeki etkisini sınırlamak, göç karşıtı söylemlerle adeta hükümetleri sıkıştırmak için son derece öncelikli bir hedef haline gelmiştir. İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi devletler bu doğrultuda mültecilere ev sahipliği yapan ülkelerin çabalarını finansal olarak desteklemiş ve Almanya dışındakiler mültecilerin kendi topraklarını erişimini her geçen gün zorlaştırmıştır.

2016 yılındaki AB-Türkiye Eylem Planı hariç tutulursa, bölgenin parçalanmış siyasi manzarası ve Avrupa devletleri arasındaki ayrışmalar, kayda değer çok taraflı çabaların ortaya konması olasılığını zayıflatmıştır. Devletler bunun yerine, finansman ve ev sahibi devletlerin çıkarlarını daha çok yansıtacak yardım politikaları izlemelerini sağlayacak ikili ilişkilere ve anlaşmalara girmeyi tercih etmiştir.

Zorunlu Göçe Yönelik Daha Etkili Çözümler İçin Bölgesel Bir Politika Çerçevesi

Her şey düşünüldüğünde, Orta Doğu devletlerinin zorunlu göç krizleriyle daha istikrarlı bir şekilde başa çıkabilmek ve mültecilerin çektiği sıkıntılar ile ev sahibi toplulukların üstlendiği maliyeti en aza indirebilmek için bölgesel bir mekanizmanın oluşturulmasına zemin hazırlaması olağan gözükmektedir. Ancak bu şekildeki tek emsal, Arap Ligi tarafından yapılan 1965 tarihli Kazablanka Protokolü'dür. Protokol, teoride Filistinlilerin Arap Ligi üyesi devletlerdeki istihdam ve seyahat haklarını kolaylaştırmaktadır ancak pratikte bu haklar büyük ölçüde ihmal edilmiştir.

Göç meselesinin ciddiyetine ve iş birliğinin bu bağlamda getireceği faydaların çok net olmasına rağmen, zorunlu göçe yönelik düzenli ve etkili politikaları yürütmeyi sağlayacak koşulların tesis edilmesi için kolektif bir gayret ortaya konmamaktadır. Bu pek de şaşırtıcı değildir. Orta Doğu, bölgeselciliğin olmadığı bir bölge olarak bilinmektedir ve mülteci meselelerine dair bir koordinasyon mekanizmasının olmaması tam da bu manzaraya uymaktadır. Ayrıca, herhangi bir bölgesel koordinasyonun doğması için olabilecek en kötü dönem olduğunu iddia etmek için de geçerli sebepler mevcuttur. Bölge daha önce çok az görülmüş derecede çatışmalarla bölünmüş durumdadır ve bu durum bir iş birliği olasılığını son derece zayıf hale getirmektedir. İkincisi, siyasi koordinasyonun bölgede dengesizlikler ve uluslararası hukuk standartları ile örtüşen ve etkili politikalara yönelik ciddi bir adım atılması yerine göçe yönelik sorunlu yaklaşımlar üretme riski mevcuttur. Dolayısıyla, bölgedeki devletlerin şu an için böyle bir isteğinin olup olmadığı şüphelidir.

Çok taraflı bir bölgesel politika çerçevesinin avantajı şudur: Böyle bir çerçeve dahilinde mültecilerin şartları standart hale getirilebilecek ve politikadaki keyfilikler azaltılabilecektir. Ortak bir mülteci tanımına ulaşma ve belki de bölgedeki mültecilere yönelik açık politikalara destek olan dayanışma ve misafirperverlik söylemlerinden faydalanma imkanı olabilir. Bölgesel bir koordinasyon mekanizması, bir devletten diğerine giden mülteciler için yaşamı daha kolay hale getirecektir; örneğin, seyahat belgelerine dair ortak bir politika üzerine anlaşılabilir. Bu tip bir siyasi koordinasyon, göç krizlerine yönelik hamleleri daha tutarlı hale getirmeye yardımcı olabilir ve böylece göçün sonuçlarını daha öngörülebilir kılabilir. Bu da hem mültecilerin hem de uluslararası örgütlerin faydasına olacaktır. Dahası, bölgesel bir mülteci politikası sayesinde mültecilerin istihdamı, eğitimi ve sağlık gibi hizmetlere erişimi hususunda daha esaslı düzenlemeler yapmak mümkün olacaktır.

Bölgesel koordinasyon sadece mültecilerin değil, ev sahibi hükümetlerin de yararına olacaktır. Ortak bir bölgesel politika, göç kaynağı olan ülke ile mültecilerin güvenli ve gönüllü geri dönüşü için ev sahibi devletler arasındaki geniş çaplı koordinasyon ve irade sayesinde durumun daha yüksek pazarlık gücüyle müzakere edilebilmesine yardımcı olacaktır

Bölgesel koordinasyon sadece mültecilerin değil, ev sahibi hükümetlerin de yararına olacaktır. Ortak bir bölgesel politika, göç kaynağı olan ülke ile mültecilerin güvenli ve gönüllü geri dönüşü için ev sahibi devletler arasındaki geniş çaplı koordinasyon ve irade sayesinde durumun daha yüksek pazarlık gücüyle müzakere edilebilmesine yardımcı olacaktır. Benzer bir şekilde, bu koordinasyonu sağlayacak bir kurum; örneğin, zorunlu göçün ilk aşamalarını kayıt

altına alarak ve kitlesel göçe yol açabilecek durumlara dair erkenden uyarılar yaparak ciddi bir krizin engellenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Göçe yönelik bölgesel çapta bir koordinasyon yapısı, tüm bölgesel paydaşlar arasındaki sorumluluk bilincine zemin hazırlayabilir ve göçlerden farklı şekillerde etkilenen ülkelerin yaşadığı olumsuz etkiyi sınırlandırabilir. Örneğin, devletler arasında mülteci kotalarının olması üzerine anlaşılabilir veya bu kotaları kabul etmek istemeyen devletler, bölgesel bir mülteci yardım fonuna katkı yapmak isteyebilir. Dahası, bölgesel bir mülteci anlaşması sınırlı bir işgücüne ihtiyaç duyan devletler ile adil istihdam koşulları altında çalışmak isteyen mültecilerin eşleştirilmesine odaklanabilir. Daha geniş çaplı bir bölgesel koordinasyon, emekli aylıklarının nakli gibi konulara yönelik anlaşmalara zemin hazırlayabilir ki bu sayede mültecilerin de yurtdışında çalıştıktan sonra yurtlarına ekonomik kayıp yaşama kaygısı olmaksızın dönmeleri de mümkün olacaktır.

Mültecilere dair bölgesel bir koordinasyon zemininin oluşturulması fikri her ne kadar son derece iddialı dursa da böyle bir yapının kurulması mülteciler kadar ev sahibi devletlere ve toplumlara da faydalı olacaktır.

Referanslar

- 1- UNHCR, "Global Trends 2017," Global Trends içinde, ed. UNHCR (Cenevre: UNHCR, 2018).
- 2- Cezayir, Mısır, İran, İsrail, Fas, Tunus ve Türkiye.

[Bu yazının İngilizce orijinal versiyonu Al Sharq Forum'un web sayfasında mevcuttur]

YAZAR HAKKINDA

Filippo Dionigi, Bristol Üniversitesi Sosyoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası Çalışmalar Okulu'nda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında dersler vermektedir. Araştırmalarında uluslararası ilişkiler teorilerini Orta Doğu'daki süreçlere uygulamaya odaklanmaktadır. İslamcı siyasi aktörler ve uluslararası normlar üzerine çalışmış olup, hâlihazırda Suriyeli mülteci krizinin Lübnan, Ürdün ve Irak'taki etkileri üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.

ALSHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeten araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

    / SharqForum

 / Sharq-Forum

**الشرق
منتدى**
ALSHARQ FORUM